

Meta Kušar

Tomaž Šalamun: *Sinji stolp*.

Ljubljana: Študentska založba (Knjižna zbirka Beletrina), 2007.

Tomaž Šalamun je v enainštiridesetih letih, odkar je leta 1966 stopil v javnost s pesniško zbirko *Poker*, ki je izšla v samozaložbi, izdal sedemintrideset knjig poezije v slovenskem jeziku, prevodov v tuje jezike pa še mnogo več. *Sinji stolp* je najnovejša knjiga najbolj svetovnega, povsem objektivno rečeno, slovenskega pesnika, ki jo je napisal v nenavadnem okolju, v Santa Maddalena Foundation v Toscani, kjer je bil gost baronice Monti della Corte von Rezzori.

Z nekaj nevoščljivosti si lahko predstavljamo renesančno palačo sredi toskanskih gričev in krepko "kuhinjo" te starodavne dežele, ki gostom vsak dan ponuja vse, kar ponujata pogled in vonj pokrajine: oljke, morje, jagodičje, pinjole, za posladek *zucotto*. To je ohlajena smetanova sladica, ki se je dolgo navdihovala z znamenitim okrasom Firenc, Brunelleschijevo kupolo, in še sama postala podobna poveznjeni kupi. Skoz vse to pa ogenj muz: starih, novih, večnih. Celo v takšnih mondenih razmerah ostaja stanovitna duševna nuja precej nedotaknjena. Mislim na uresničevanje pesnikove biti, ki jo potrjuje s pesnjenjem. Naj se omejuje s plemiči? Z dotikom meča na rami? Pesnik potrebuje ramo za kaj več kot plemiški naziv.

Ob *roki*, ki je podoba pesniške manifestacije, *rama*, ki zaznamuje moč, silo in udejanjanje. "Jaz bom kazal vašo roko, / moja roka je vaša roka in Izgubljeni smo v džungli, kamor na / rami prenašamo zdravila za Kristusovo telo"; to so zdravila za telo posameznika, ki se zaveda, da je subjekt. Vsak dan z bremenom odhajamo spat, pričakujemo sanje, s katerimi se zdravimo, kakor z verzi, ki so zaradi povsem enakih razlogov. *Sinji stolp* je alkimistična knjiga, ki udejanja staro pravilo: "Kadar delamo nekaj, kar je enako nam, je to najbolj naravno in najbolj popolno delo."

Pesnik ni z ničimer omejen, razen z dolžino svojega življenja, v katerem mora uresničiti čim več pesniške usode. Ne vem, ali njegovo pozicijo doumejo sodobni filozofi, ki brez navdiha sredi tehnologije tuhtajo o ukinitvi vsakršnega omejevanja, pozabljajoč, da čas s filozofijo ni kooperativen.

Filozof zares razmišlja takrat, ko razmišlja o delanju resnice, podpisane s svojim lastnim načinom razmišljanja. Pesnik bolj koplje po sebi, čeprav od vsega, kar ve, le nekaj izgovori. Nekaj od tega, kar Šalamun ve, je izgovoril v *Sinjem stolpu*.

S svojim tiranskim pesniškim očesom opazuje karneval vedno istih bogov že več kot štirideset let. Ples *Orfeja*, ki potuje iz knjige v knjigo, si upa gledati nevidno, čeprav prislanja ogledalo k pesnikovemu licu pod različnimi koti, zato je včasih videti obrise smrti, drugič spet ognje duševnega sveta. Nikoli ne manjka *Ojdip*, "cagavi" intelektualec, ki se s svojimi bolečimi nogami nevrotično navezuje na vse sile koitusov in njihovih bogov. Kako bi šlo brez njega, ker je vse več "cagavih" očetov, ki sinove zaradi svojega strahu pred smrtjo oropajo otroštva, razderejo ljubezen in naravo sveta. Smo vsi brez varuha nad brezni fenomenov? Oče nas je pahnil v boječnost, ker ji sam ni bil kos. Šalamun že v mladostni pesmi posluša pod svojimi podplati hrustajoči beli pesek "pokopališča", čeprav še ne razume, da gre za doživetja ločenosti na belih potkah svinčenega Saturna. Žrtvovanja. Zaradi vse hrupnejšega sveta se belega peska nič več ne sliši. Saturn, ki ga sprejemamo kot Zlobnega starca, je Satan ali pa *sattvas* (dobrota); ena izmed treh gun ali temeljnih atributov materije. Ne smemo spregledati *Velike matere* (*Magna Mater*) z raznovrstnimi aspekti, ki jih nikoli ne zmanjka, še najmanj v Firencah, v katerih je staro deželno mešanico čutnosti in mysticizma nenehno vzdrževala na ostrem robu. Še več, pesnika na posestvo vabi ženska, baronica Monti della Corte von Rezzori, bolj *mati* kot anima. Kaj lahko pričakujemo od pesnika, ki bo izpostavljen dvema nasprotujočima si silama: pomagajočemu impulzu, ki ceni in podpira plodnost, po drugi strani pa pozira, zapeljuje in zastruplja, kar vzbuja strah. Pred materjo se ne da ubežati, sprejmimo jo kot usodo. Za prapodobo Velike matere drsi še neka druga boginja: moška notranja ženska materija, ki pleše pred duhom, da bi se moški učil razlikovanja. Erotični model, ki ga pesniku vsiljuje anima, pri Šalamunu zasledimo že v prvi zbirki. V *Pokru* sta ciklus *Mrk* in pesem, ki jo redko citirajo: "Na črnih livadah / visijo plahte oprane ljubezni. / Nikogar ne pustim na svojo gmajno. / Tudi ti nisi / nikoli hodila po moji travi, / da ne boš mislila. / Vedno samo po zidku. / Po zidku navzgor. / Po zidku navzdol. / Po zidku na levo. / Po zidku na desno. / Vedno samo po zidku."

Veliki karneval podzemlja pri pesniku že vse življenje igra določene napeve. Znane, a na vedno nov način. Tistega, ki trdi, da v tej poeziji ni nobenega trpljenja, so zapeljale izjave o sladki slastnosti jezika. Kje je to trpljenje?

Naslov prve pesmi v najnovejši knjigi *Sinji stolp* je: *Nevesta obakrat zmagala*. Nevesta je omrežila subjekt in zmagala. Dvakrat, to pomeni, da se ga je polastila. Dva nevarna črva poraza bo želel instinktivno obvladati z močmi boginje Matere: "Najprej odprem grudnico." Sile, ki bi prišle k pesniku skozi grud-nico, bi bile hkrati sile grude, matere zemlje, in moč grodnice, nosilne prsne kosti. Namigi na resno delo so rešitve pred neznanimi silami, ki se jim pesnik prepušča, da bi pisal. Resno delo je odpovedovanje in učenje, o tem govori tale verz: "Trdno držim lopate, ptiči mi jih trgajo iz / rok." V njegove odločitve se vmešavajo razmerja med nebom in zemljo, ki jih označujejo ptiči. Odvrčajo ga od zemeljskega dela, trgajo mu ga iz rok, zato se večkrat vda: "Inkantacija je moje drevo." Sprejme zaklinjanje in čaranje, sprejme pravila anime. Pritiska dionizično. Bo imel stari Orfej še kaj besede? Zgodnja izročila se bodo bojevala, le kdo bi zmagal enkrat za vselej? V Firencah misliti na božansko nezadovoljstvo, ki bi nas vrglo v spremembo, se ne da.

Kakšen bo konec knjige?

Zadnji verz *Sinjega stolpa* pravi: "venera, vedri lišček" – torej ljubezen in vedrina trpljenja. Če pogledamo na verz v luči duhovnega obzorja, ki ga obdaja, zagledamo Kristusa. Lišček, ptiček, ki se hrani na trnju, je simbol krščanskega sebstva. Z nežno milino na trnih nas spominja na pasijon in božje učlovečenje. V vsej likovni umetnosti lišček simbolizira Jezusa Kristusa. Pesnik še ni pripravljen, da bi se zavedel, da so tudi v njegovem zrcalu odsevi vsega stvarstva. Kdo bi se čudil? Odlepitev od materije ni lahka, končno celo Jezus, ko vidi, da je smrt blizu, reče: "Moj Oče, če je mogoče, naj gre ta kelih mimo mene, vendar ne, kakor jaz hočem, ampak kakor ti."

Osem verzov pred *vedrim liščkom* pesnik poroča: "živiš na travici / živiš in ne izsekuješ glagola / živo rojstvo roka gnije". Tudi že prej v pesmi *White hash black weed* ponuja enako temo: "Diran točno ve. Hash pomaga, hash je / walker. Ne za njega, on je črn, zanj je / weed...plešem na včerajšnjem weedu in tudi Diran / tipka. V stolpu je. On ima vse / zlito v kompjuterju, jaz pa, če fizično ne / sekam drv, otopim. Roženico mi pojejo / bakle in iz geoglifov se privalijo palčki v / togah."

Pisanje verzov je naporno kot sekanje drv. Čeprav je tu "travica", gladka drča, po kateri se usipa material iz skladišča lastnega in človeškega spomina. Ker avtomatično pisanje sploh ni mogoče, čeprav so ga nadrealisti še tako propagirali, vedno prihaja do pomenskih separacij. Vmes so še otočki jasne realnosti, pa spet material, ki ga grmadi drča. Veliko je bralnih izkušenj, ki so jasnina, čeprav so videti drugačne, vendar so to citati tančic, za katere ve samo vsaj približno tako dober bralec, kakor je

Šalamun. Včasih med minuciozne geste muze zleze pesnikova biografija v merilu ena proti ena, ali med njene laske ali pa štrli iz božanske pesniške avre.

Ko si bil enkrat pesnik, hočeš biti vedno pesnik. Vsaka knjiga, ki zagleda beli dan, te povzdigne v veselje in pahne v globoko žalost, globljo od prejšnje, ker resna skrb, kako se dokopati do naslednjega besedila, nikoli ne pojenja.

Ko človek enkrat izkusi metamorfozo, bi jo rad kar naprej čutil. Na enak način kakor pesniki se generirajo tudi bralci. Toda "travica" s sprehoda ni pripeljala žrebca z nezmotljivim instinktom, ki pozna pot – tisto pot, po kateri stopa božanski žrebec. Res je, da se na tej travi prikaže drugi svet, vendar človeku ne dovoli preobrazbe. Ker ni manifestacije preobrazbe, "roka gnije".

Roka je eden stalnih pesnikovih žargonizmov, tako kot tudi *vata*, *kreda*, *para*, *maline*, *svila*. V najnovejši knjigi je *roka* podoba mani-festacije. Telesna lakota si vedno izsanja znano, priljubljeno hrano, nikoli neznane ali nesmiselne, prav tako je tudi s pesniškim navdihom. Razlika je le v tem, da je pesniška hrana mnogokrat videti neznana in nesmiselna, čeprav je obdana z enakimi navideznimi mejami, v okviru katerih je tudi razumu naša usoda videti nesmiselna. Pesništvo ostaja implicitno in indirektno prehranjevanje, kakršno dobimo tudi v sanjah. "Duh sveta, mogočna, mirna navzočnost Stvarnika, se ne pusti izvabiti na dan s čarovnijami opija in vina," trdi R. W. Emerson, ko razlaga duhovne temelje pesnika. Sanje želijo v svojo zdravilnost oviti vse bitje. Odklonimo. Mi smo kljub vsem civilizacijam in kljub visokim tehnologijam neobčutljivi in barbarski. Do sanj se vedemo nepazljivo, največkrat uveljavljamo premoč razuma, čeprav nam je narava podarila kužka, ki nas v sanjah opozarja z lajanjem. Kužek laja, a ne gremo gledat, kaj se dogaja in na kaj nas opozarja. S tem ne ogrožamo samo sanj, ampak tudi pesništvo. Ne samo pesništvo, tudi humanistiko. Humanistike brez arhetipov ni.

Telesnost vleče jezik vse bolj nase, kakor senca vleče svetlobo, in zato v pesmi *Duša mori kahlico*, ki je nekakšen oltar pesništva, beremo: "Prvi sem zalučal kamenček z Babilonskega stolpa. / Prvi sem zamižal. / Prvi sem zaklal svojo mater in služkinjo in se / okopal in opral." To bi lahko bilo nekakšno poročilo o osamosvajanju, vendar se začne jezik preveč napihovati in pesnik z njim: "V mrzlem in redkem zraku jem kobilice in sem svetnik. / Tu je začetek moje krone. / Kroglice na njenih tipalkah lajajo in ližejo v čolnih. / Izgubljeni smo v džungli, kamor na / rami prenašamo zdravila za Kristusovo telo." Dokler ga stvarnost ne zresni. Ves čas ima skrajne zahteve, *imago Christi*, hkrati pa se zaveda, da z verzom "Po etru in na tnalu so

končale moje koščice” ni kakor on, za kogar je *Sveto pismo* napovedalo: “Nobene kosti mu ne bodo zlomili.” Konča z “litanijski”: “Golob lačnih. Dreta umrljivih. Astrahan množic. / Tato.”

Naslov pesmi je navidezen nesmisel. Implicira besedo kahla (nem. *Kachel*: plošča iz žgane gline, južnonemško tudi glinena posoda). *Duša mori kahlico, razstreli kahlico* pomeni, da duša mori telo, razstreli telo. Zato v toskanski vili, polni umetniških predmetov, žameta, tafta, muslina, preprog in *biscottinov*, *spiedinov*, pegatk, fazanov, ob starih simbolih brzdanja in simbolih osvoboditve vzorec psihične rasti ne bo zaključen. Psihični “instrumentarij” ostaja poln nevarnih prividov: “da mu roženico pojéjo bakle”. Omejevanje vsakogar spravi k sebi, tudi pesnika: “v mrzlem in redkem zraku jé kobilice in jê svetnik”. V lastni, notranji restrikciji je rojstvo pesniške krone. Čeprav sredi skušnjav, zelo pazi, da ostaja v puščavi, to je osami, če prisega na verz: “smrt je lončenina. V njo kaka pes.”

Nevidna institucija resnične poezije je lahko le govor duše, *neveste*, ki ni ne mama ne žena, ampak anima, ki se rine v sredo strasti, “rdečih strašnih jezikov, ki so živim trnje. Moji duši belo veslo.” Svojemu pesniškemu delu, *svojim lopatam*, podarja *Prater* – toskansko zabavo. Prav ta pesnikova notranja ženskost je tista *nevesta*, ki *dvakrat zmaga*, kakor je naslovljena uvodna pesem pesniške zbirke *Sinji stolp*. Biti plen anime in na zabavi pozabiti, kdo odloča, je trpljenje. Le tisti, ki se ne bo predal površnemu divjanju s kočijo, ampak kopanju vaze, bo spremenil potek dogajanja: “Trdno držim lopate, ptiči mi jih trgajo iz rok.” Res je: “Tu mimo ne bi mogla drveti kočija, ker bi jo zrušilo trnje.”

Zakaj delo pesnika Tomaža Šalamuna postavljam v vrh slovenskih pesniških dosežkov? Ne zaradi ameriške slave in ovacij Evrope, ki se kažejo v izjemnem številu prevodov in nagradah. Nekajkrat sem že napisala, da so njegove knjige dokaz individualizacije, ki jo je živel tudi Prešeren. Pustimo neumnosti v zvezi z uveljavljanjem nacionalnega projekta, kajti pesnik ni nikoli služabnik naroda ali špekulant političnih interesov. Ostaja vzor, tako nekoč kakor tudi danes. Kadar je lahko vzor. Prešernovska struktura je pečat pesniškega arhetipa in nima nobene zveze ne s potrjevanjem nacionalnega potenciala ne z državotvornimi konfirmacijami. Pekel in nebo, ki ju je Prešeren nosil v prsih, sta pogoj za pesniški “stan”. Trpljenje, ki je preizkus individualizacije, dokaz učlovečenja in zaščitni znak pesnika – spomnimo se teh dejstev, kadar nas ima, da bi preveč tarnali ali preveč uživali. Pesnik, če hoče biti pesnik, ve, opolnoči ali ob šestih zjutraj, da svet obstaja le zato, ker so nasprotni sile v ravnotežju. Pesnik, če je pesnik, v kosteh čuti, da je racionalno uravnoteženo z iracionalnim in to, kar je načrtovano, je v harmoniji s tistim, kar je.

Najnovejša Šalamunova knjiga *Sinji stolp* je spet dokaz nekega individualnega bojevanja za ravnotežje, takega, ki ustvarja pesniško sinjino in "nesmrtnost". Recimo nesmrtnost, če vemo, da ni sestavljena iz slave in napuha. Bojevanje za dušo je pred nami in nesmrtnost je prav to, če vemo, da tudi naša duševnost živi po fizikalnem zakonu o neuničljivosti mase oziroma energije: res, duša ni kahlica, ampak je smrt kahlica ali kot beremo: "smrt je lončenina. V njo kaka pes."

Pesništvo, ki je nastalo sredi snobističnega toskanskega designa in arheoloških umetnostnozgodovinskih vrelcev, piše prvo točko povsem enako, kakor jo piše asketska doktrina princa Bude: Življenje je trpljenje. Dejansko je ta resnica v takšnem okolju največkrat intuitivna in instinktivno dojeta, "kar ljudje kapirajo po instinktu, čeprav so / imeli tiste trapaste Savojce, namesto / pravih plemenitih duš." Torej plemenita duša dela plemenitosti po instinktu? Ne! Plemenita duša instinktivno ne odklanja trpljenja.

Ko bo bralec knjigo večkrat pazljivo prebral, si bo dovolil še kakšen drugačen pesniški šiv, da ne rečem drugačno kuhinjo pesniških substanc, kot je tista, ki jo *Sinji stolp* ponuja *prima vista*. Spoznal bo, da se moderni pesnik popolnoma prilega eni najstarejših duhovnih institucij tega sveta, instituciji poezije, ki je živa priča nenehnega poetičnega krščevanja, to je podeljevanja individualne duše, pesniku in bralcu. Šalamun se na globokih, brezčasovnih plasteh nikoli ne odreka prešernovski strukturi. Kajti če bi se ji, bi to pomenilo, da se odreka pesniškemu arhetipu. Le kako bi se mu, če mora biti pesnik? Saj vendar nenehno iniciira boj za zavest in upa tudi na našo radovednost in trud, ob pomoči katerega se bomo zavedeli svoje enkratnosti. Prešeren se je bojeval s slovensko manjvrednostjo, Šalamun se z njo ne bojuje nič manj. Videti je bilo, da so "garje in hraste" preteklost, vendar samozaničevanje še vedno leze iz vseh kotov, čeprav slovenski pesniki in pisatelji osvajajo svet. Trije literati so si glede na barvo svoje duše razdelili evidentno pozornost planeta: eden je izrazito prepoznan v Ameriki, drugi v Evropi in tretji v Aziji, čeprav nam bodo nesamozavestni interpreti še kar naprej vsiljevali prepričanje, da je kulturni "invent" za Slovenijo nedosegljiv. Tega ne trdijo samo za književnost, marveč tudi za druge veje umetnosti. Izdelovalci kanona ne morejo krotiti svojega resentimenta, zato ker se svetovne slave ne dogajajo po njihovem planskem gospodarjenju s talenti.

Posebno veselje bralcu ponuja petdeset strani dolga študija Miklavža Komelja, ki še dodatno dokaže, da je pesništvo izjemna sila.

Če rečemo s Šalamunom: "Pesnik je zagaman veljak na kapici. / Petsto sedmih sil. Na kapici."